

Lada Paradžik

ERSTE PHILOLOGIEN: ARCHÄOLOGIE EINER DISZIPLIN VOM TIGRIS BIS ZUM NIL

Cancik-Kirschbaum, Eva, Kahl, Joachim, 2018. *Erste Philologien: Archäologie einer Disziplin vom Tigris bis zum Nil. / Prve filologije. Arheologija discipline od Tigrisa do Nila*. Tübingen: Mohr Siebeck.

Jedno od najvažnijih dostignuća civilizacije, koje nam je omogućilo očuvanje sjećanja na prošlost, jest izum pisma. Taj događaj je bio toliko važan da je odabran s namjerom da simbolizira kraj prethistorije. Pismo je od tada postalo glavni alat čovječanstva za prikupljanje, pohranjivanje i širenje informacija te komuniciranje. Za razumijevanje tekstova iz prošlosti potrebno je posebno stručno znanje, čime se bavi filologija.

U knjizi *Philologie. Zur Einführung* (2012) (Filologija. Uvod.) Marcel Lepper daje poznatu, mada dosta neodređenu, definiciju filologije: “(...) studij i izučavanje jezičkih fenomena i struktura u širem smislu, a u užem smislu pisanih literarnih odnosno književnih fenomena i struktura.” Data definicija se smatra neodređenom, jer se vodi filološka rasprava oko preciziranja pojmova *jezik* i *literatura* i šta oni konkretno podrazumijevaju. Sam pojam filologija, u poređenju s drugim disciplinama, ne sastoji se od pojma *nauka*, već je sačinjen riječi *philos* (ljubitelj) i *logos* (riječ) i može se prevesti kao *ljubav prema riječi*. Filologe, dakle, interesira porijeklo riječi, teksta i jezika.

Gdje je tačno nastalo prvo pismo, otkrivaju nam autori Eva Cancik-Kirschbaum i Joachim Kahl u knjizi *Erste Philologien: Archäologie einer Disziplin vom Tigris bis zum Nil* (2018) (Prve filologije. Arheologija jedne discipline od Tigrisa do Nila), koju ćemo prikazati u nastavku teksta.

Ova knjiga se bavi prvim filologijama nastalim na području od Tigrisa do Nila, a podijeljena je u šest poglavlja: 1. *Osnove (Grundlagen)*, 2. *Pisari*,

filolozi (Schreiber, Schriftgelehrte, Philologen), 3. *Mjesta filologije (Orte der Philologie)*, 4. *Predmeti, tehnike i metode (Gegenstände, Techniken und Methoden)*, 5. *Filologija: prošlost – sadašnjost – budućnost (Philologie: Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft)* i 6. *Filologije od Tigrisa do Nila (Philologien vom Tigris bis zum Nil)*. Poglavljima prethodi predgovor, sadržaj, objašnjenje korištenih kratica i konvencija te uvodna riječ autora. Nakon šestog poglavlja slijedi pogovor (355–359. str.), bibliografija (359–423. str.) te hronološki pregled Egipta i Starog orijenta.

U predgovoru ove knjige autori ukazuju na bitnost otkrića pisma te napredak i promjene koji su zatim ostavili traga na društvene zajednice između Tigrisa i Nila. Uvođenje klinastog pisma u Mezopotamiji i hijeroglifa u Egiptu bila je inovacija sa značajnim posljedicama na zajednički život ljudi, komunikaciju i kontrolu, planiranje i organizaciju, kulturu sjećanja i stvaranje tradicije, zatim na radni svijet i socijalne strukture, te na pohranjivanje, obradu i prijenos znanja. Posebnu važnost pripisuju kontinuiranoj profesionalizaciji rada na tekstu, razvijanju i formaliziranju metoda rada na tekstu, kao i razmišljanju o uvjetima rada na tekstu.

U prvom poglavlju (9–35. str.) pod nazivom *Osnove (Grundlagen)* data su zajednička obilježja kulturoloških područja Egipta i Prednje Azije, na čijim prostorima su se pojavile prve filologije, koje su predmet istraživanja knjige, kao naprimjer: oba područja su *kolijevka pisma (Wiege der Schrift)*, 9. str.), jer hijeroglifi i klinasto pismo označavaju do sada najstarije poznate pisane predaje; označavaju zajednice u kojima su pismo i pismenost centralni elementi organizacije, legitimacije, ali i stvaranja kulture. Tokom višetisućljetne historije ove zajednice su ostavile značajan broj pisanih svjedočanstava, a njihov jezički inventar smatra se najočuvanijim i najbogatijim naslijeđem drevnog doba. Čitateljima je u ovome poglavlju data osnova za razumijevanje predmeta istraživanja knjige, a to su klinasto pismo i hijeroglifi.

Nakon geografskih objašnjenja područja, koji su predmet izučavanja knjige, kao i historijskih činjenica, definiran je cilj knjige. Naime, cilj ove knjige je usporedba dvaju simultano nastalih i prostorno susjednih pisanih kultura. Autori također opisuju na koji način je nastalo i razvijalo se sistematsko rukovanje tekstem i koje posljedice je to imalo za društvo.

Mitsko-historijske priče o ranoj historiji Mezopotamije i pronalazak pisanja na glini, zahvaljujući sumerijskom kralju drevnoga grada Uruka (sumerski Unug), Enmerkar, glavne su teme drugog poglavlja. U ovim pričama se ne tematizira samo izum pisma, već i ekskluzivnost informacija, npr. u priči o Sargonu Velikom (Sargon Akadski) i Ur-Zababi. Prema autorima, teško je reći koliko istine i koliko fikcije se nalazi u tim pričama. U nastavku je predstavljen početak umjetnosti pisanja, njen značaj za društvo i pokušaj njene profesionalizacije te autori dalje razmatraju na koji način je stvorena osnova filološkog pristupa tekstu i na koji način se znanje uvježbavalo i prenosilo. Iz knjige saznajemo da su pismenost i zanimanja vezana za pismenost zahtijevala stručnu specijalizaciju. Pojam *pisac* ili *pisar* (*Schreiber*) koriste egiptologija i asirologija za označavanje raznovrsnih zanimanja baziranih na pismu i pismenosti. Ovaj pojam se koristio za širok spektar zanimanja od obrtničkog, pa sve do naučnog rada. Samo u Starom egipatskom carstvu poznato je 140 različitih službenih naziva koji sadrže pojam *pisac* ili *pisar*.

U trećem poglavlju (101–140. str.) prikazane su institucije u kojima su se tekstovi mogli skupljati, prerađivati i konzultirati. U tim institucijama rad *stručnjaka teksta* – filologa postaje neposredno opipljiv. Zatim nailazimo na definiciju pojma *mjesta znanja* (*Wissensorte*), koji se u tekstu koristi kao sistematski hiperonim za različite funkcionalne i medijalne konfiguracije znanja. Ona nisu samo objekt, već i subjekt transfera znanja, jer stvaraju osnovu kulturološkog znanja i njenog transfera kroz vrijeme i prostor. U Egiptu su ta mjesta znanja bila *Per-Anch* (Kuća života), *Per-Medjat* (Kuća svitaka), *Per-Medjat-Netjeru* (Kuća božijih svitaka) i *Per-Sechau* (Kuća rukopisa). U Mezopotamiji su ta mjesta centralne institucije, tj. palače i hramovi, kao mjesta znanja prvog reda, ali i posebne institucije, kao naprimjer *E-dubb'a*, *E-imgula* (Kuća duge ploče) i *gerginakku* (kolekcija ploča, biblioteka). U naučnoj literaturi Mezopotamije i Egipta ta mjesta su nazvana *biblioteka*, *arhiv* i *akademija*. U ovome poglavlju je pokazana profesionalnost *stručnjaka teksta* i dat je jednostavan pregled institucija te vrlo detaljno objašnjenje o prikupljanju i pohranjivanju tekstova.

Četvrto poglavlje (141–250. str.) bavi se sličnošću strukturiranja, obrade i komentiranja tekstova u Egiptu i Mezopotamiji. Tu autori dolaze do zaključka da je filološki rad kompleksan i nelinearan proces, koji karakterizira međuzavisnost različitih metoda. Kao što već navode u drugom

poglavlju, a detaljnije objašnjavaju u četvrtome, osnovu za rad filologa čini njihovo znanje, koje se prenosilo tokom podučavanja i posebne obuke kako u Egiptu, tako i u Mezopotamiji. Ta obuka podrazumijeva znanje u četiri različita, ali međusobno povezana područja:

- poznavanje pisanih konvencija i paleografije, uređenja teksta i adekvatnih načina pisanja teksta;
- poznavanje jezika (vokabular, gramatika, sintaksa i stručno prevođenje);
- poznavanje tradicije teksta i metoda interpretacije tekstova i
- taksonomsko znanje.

Kolacioniranje, tj. poređenje prijepisa s originalom, kao sastavni dio filološke prakse također je zahtijevalo precizan rad i predznanje. Kao primjer se navodi kolofon Knjige mrtvih, u kojem pisac izričito naglašava njegov precizan rad na tekstu nakon prepisivanja, pri čemu koristi stručne izraze: *prepisivanje*, *provjeravanje*, *kolacioniranje* i *ispravljanje*. Upotreba pisma i slike u Egiptu imali su komplementaran karakter. Stručnjaci su svjesno koristili međusobno povezane osobine slike i pisma u njihovim kompozicijama.

Peto poglavlje (251–312. str.) posvećeno je tradiciji, koja je igrala veliku ulogu na područjima Egipta i Mezopotamije, a posebna je pažnja posvećena njegovanju te tradicije. U potpoglavljima *Priče prijenosu* (*Überlieferungsgeschichten*) (5.1), *Traženje izvora, stvaranje tradicije i historizacija* (*Quellensuche, Traditionsbildung und Historisierung*) (5.2) i *Konfiguracija i kontekstualizacija* (*Konfigurieren und Kontextualisieren*) (5.3) dati su primjeri kontinuirane njege pisanih svjedočanstava kao izvora znanja.

Autori se baziraju samo na pisanim tragovima ovih kultura, jer je, prema njihovim riječima, filologija fenomen pisane kulture. Istraživanjem pisanog inventara pokušali su shvatiti na koji način se odvijao stabilan, tj. koherentan prienos teksta kroz vrijeme. Tako su se za tekstove iz Egipta etablirale oznake *reproduktivan*, *produktivan* i *otvoren*. Reproductivni tekstovi podliježu autoritativnoj, zatvorenoj i naizgled konzervirajućoj tradiciji, koji se razlikuju od historijske stvarnosti. Produktivni tekstovi su tekstovi i slike koji su prilagođeni stvarnosti. U otvorene tekstove se svrstavaju, naprimjer, vernakularni tekstovi, koji se međusobno razlikuju, ali su sami po sebi značajni.

U šestom (313–354. str.), a istovremeno i posljednjem poglavlju govori se o prestižu, društvenom ugledu koji su imali znanstvenici i filolozi kao stvaraoci tekstova. Njihova kreativnost doprinijela je i stvaranju novih pisanih znakova. Tekstovi su imali i određeni nivo ekskluzivnosti, jer je dosta napisanog – pogotovo ako se odnosi na prenošenje znanja ili pisanje svetih, sakralnih tekstova – ostalo neobjašnjeno ili nedovršeno. Stoga autori mogu zaključiti da je riječ o dva oblika restrikcije: oblici vidljive ekskluzivnosti i enigmatični oblici. Pored fizičkih i socijalnih restrikcija i u Egiptu i u Mezopotamiji koristilo se i samo pismo u svrhu kontroliranja pristupa napisanom znanju. Pisanje znanja posebnim jezikom i posebnim znakovima omogućavalo je jednom timu stručnjaka razumijevanje datog teksta, iako je dosta toga u tim zapisima ostalo nedorečeno. John Baines objašnjava taj postupak na sljedeći način: “Veliki prikaz znanja neće biti u pisanom obliku, iako će se često odnositi na pisane materijale, kada je napisano, ono što je prikazano ne smije otkriti ono što je poznato”¹ (Baines 1990: 7).

Među sakralnim tekstovima u Egiptu se nalaze mnogobrojni primjeri ovog postupka. Teološko znanje se ograničavalo od svakodnevice i time ostalo tajno. Moć i značaj jezičkih znakova i pisanja imali su egzistencijalni karakter u oba područja. Međutim, kako autori navode, taj princip je znatno razvijeniji u Egiptu nego u Mezopotamiji. To se obrazlaže primjerom nadgrobnog natpisa egipatskog princa Nefermaat, u kojem se spominju novine u području pisma i koji naglašava bitnost pisma i pisanja za elitno društvo Starog egipatskog carstva: “To je bio on, koji je svoje bogove (i.e. hijeroglif) napravio u pismu, koje se ne može izbrisati”² (Mastaba des Nefer-Maat).

Da je pismo bilo kulturološki fenomen koji je bio toliko značajan za društvo – do te mjere da se poistovjećivalo sa stvaranjem – argumentira se navedenim primjerom u kojem Nefermaat tvrdi kako je sam stvorio nove bogove (hijeroglif). Time se uzdiže na nivo stvaraoca.

Autori dolaze do zaključka da filološki rad i filološko razumijevanje teksta pripadaju najstarijim i najbitnijim oblicima epistemičkog znanja,

¹ “Much display of knowledge will not be written in form, although it will often relate to written materials, when it is written, what is shown must not reveal what is known.”

² “Er war es, der seine Götter (i.e. die Hieroglyphen) in einer Schrift machte, die nicht ausgelöscht werden kann.”

a uspjevaju ukazati i na sličnosti i razlike ovih susjednih kulturoloških područja analizirajući inventar njihovih filoloških tradicija. Zaključci su potkrijepljeni jasnim citatima i referencama, a mnogobrojni primjeri tekstova prikazani su s odgovarajućim ilustracijama i prijevodom, kao i kratkim opisom njihovog nastanka, značaja za te kulture, kao i interpretacijom autora koja olakšava razumijevanje analitičkog dijela. Knjiga je napisana razumljivim jezikom. Njen cilj je ukazivanje na bitnost prvih filologija na prostorima Egipta i Mezopotamije te nas podsjeća na bogati inventar otkrivenih i još neotkrivenih pisanih tekstova na ovim područjima. Skup tekstova i ilustracija datih u ovoj knjizi pružaju osnovu za daljnje proučavanje i analizu.

Općenito se može zaključiti da je knjiga prikladna za studente, ali i za iskusne filologe, jer pruža opširno poređenje nastanka i razvitka prvih filologija u Mezopotamiji i Egiptu.

LITERATURA

1. Baines, J., 1990. *Restricted Knowledge, Hierarchy and Decorum: Modern Perceptions and Ancient Institutions*. Journal of the American Research Center of Egypt, Vol. 27, str. 1–24.
2. Cancik-Kirschbaum, E., Kahl, J., 2018. *Erste Philologien: Archäologie einer Disziplin vom Tigris bis zum Nil*. Tübingen: Mohr Siebeck.
3. Lepper, M., 2012. *Philologie. Zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag.